

PRITZ PÁL

A magyar külügyi szolgálat története a harmincas évek első felében

Az akkor alig több mint egy évtizedes múltra visszatekintő önálló magyar külügyi szolgálatot az 1929/33. évi nagy gazdasági válság sújtó hatása olyan időpontban érte, amikor teljes kiépültségéről még nem is lehetett igazából beszélni. Hiszen az ezer gonddal küszködő trianoni Magyarország egyik központi feladatát éppen a történelmileg örökölt magas közalkalmazotti létszám leépítése képezte. Az erre irányuló törekvésekkel szemben a Külügyminisztérium vezetőinek csak igen nehezen és részleges eredménnyel sikerült elfogadtatni azt a szempontot, hogy nem lehet egy olyan apparátust csökkenteni, amely valójában még a megszületés elhúzódó fázisában van. E két ellentétes tendencia eredőjeként tulajdonképpen az élet mégis létrehozta azt a paradox jelenséget, hogy az önálló magyar külügyi szolgálat valójában a megszorítások — költségvetési csökkentések folyamatában épült ki.¹

Ismeretes módon a New York-i „fekete csütörtökkel” 1929. október 29-én látványosan beköszöntő gazdasági válság a közép-kelet-európai térséget — és benne hazánkat — nem azonnal, hanem csak fokozatosan érintette egyre keservebben. Ám a gyenge lábakon álló gazdaságot érő első impulzusok is elégségesek voltak arra, hogy a minisztertanács már 1929. december 20-i ülésén elfogadjá

¹ Az önálló magyar külügyi szolgálat létrejöttével először *L. Nagy Zsuzsa* foglalkozott A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918/1919 című munkájában. Bp. 1965. 27–30. *Hajdu Tibor* is érintette a kérdést Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom című monográfiájában. Bp. 1968. 179. A Külügyminisztérium szervezeti felépítését első ízben *B. Lőrincz Zsuzsa* tekintette át A magyar Külügyminisztérium levéltára című kétkötetes repertóriumába bevezetésében. (Első rész Bp. 1959., második rész Bp. 1964.) Újabbán I. ugyanerre *L. Benke Zsófia* részletesebb repertóriumát az Országos Levéltárban. (Kézirat) Vö. még *Pritz Pál*: Az önálló magyar Külügyminisztérium kialakulása 1918–1919. In: Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon. Szerkesztette *Kovács Kálmán*. Bp. 1983. 147–161., ső: A magyar Külügyminisztérium története a húszas évek első felében. In: *Bolgár Elek Emlékkönyv*. Bp. 1983., ső: Entstehung und Geschichte des selbständigen ungarischen Auswärtigen Dienstes 1918–1930. In: *Etudes historiques hongroises 1985*. Szerkesztette *Pamlényi Ervin* és *Glatz Ferenc*. Bp. 1985., ső: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban. Jogtörténeti Szemle/2. 1987.

a pénzügyminiszter előterjesztését az államigazgatásban és az állami üzemeknél lévő személyzet létszámának hat év alatt végrehajtandó 10%-os csökkentésére.²

Az I. melléklet számadatai arra vallanak, hogy az elkövetkező hat költségvetési esztendőben a közalkalmazottak — pontosabban szólva a közalkalmazott társadalmon belül a témánk szempontjából reális összevetést kínáló együttes, vagyis az állami közigazgatásban ténylegesen szolgáló tisztviselők és egyéb alkalmazottak — létszáma, ha nem is az előírt mértékben, de mégis jelentősen, mert több mint öt százalékkal csökkent. Ellenben a Külügyminisztériumé először ugyan több mint három százalékkal kisebbedik, később azonban a létszám lényegében változatlan, majd az évtized fordulóján mintegy egy százalékkal emelkedik. A harmincas évek derekán azonban ezzel együtt is a külügyi szolgálatban foglalkoztatottak összlétszáma alig több mint 90 százaléka az 1921/22-es költségvetési év szintjének.³

Érdemes ugyanakkor felfigyelni, hogy a ténylegesen betöltött állások száma minden esetben kevesebb a jóváhagyott költségvetésben engedélyezettekénél. 1930 őszén legkisebb az eltérés, ekkor csupán 6 fő, a későbbiekben 18 és 30 között ingadozik, de 1934 végén 104 betöltetlen állást regisztráltunk, ami azt jelenti, hogy majd minden ötödik állás ekkor üresen állt.

Az ilyen nagyfokú eltérés miatt akár számítási hibára is gyanakodhatunk. Ellenben egyfelől önmagában az 1920/1921-es és 1935/1936-os költségvetési év közötti kerekben másfél évtized adatsora is jelzi, hogy a külügyi szolgálat *tervezett* létszáma szintén erősen hullámozott. 1920/21-ben egy meghökkentően magas, 1014-es számmal találkozunk, ez az elfogadott létszám hirtelen 661-re zuhan a következő esztendőben, majd újabb egy év múlva hirtelen 863-re ugrik. Ezután 1923/1924-től 1927/1928-ig ismét (bár csökkenő ütemű) zuhanás következik. Az 1927/1928-as mélypontról — 554 fő — az emelkedés évei jönnek, hogy azután az 1929/1930-as (az I. mellékletből már ismert) 611-es számról ismét a csökkenés, stagnálás majd minimális növekedés esztendei jöjjenek.⁴

Másfelől azonban a húszas évek ténylegesen betöltött állásaiból kirajzolódó trendvonal azt mutatja, hogy egyetlen eset kivételével — 1928 áprilisában az engedélyezett 554 fővel szemben 559 személyt alkalmaznak — a Külügyminisztérium a kevésnek tartott, de engedélyezett állásokat sem töltötte be.

² Országos Levéltár, Külügyminisztérium. Elnöki Osztály iratai. (A továbbiakban: K 59.) 7. tétel. Létszámcsonkítási ügyek 1923–39. 1.459/1929. res. PM. sz.

³ A létszámelőirányzatok adatait „A magyar állam költségvetése a ... számadási évre” című, esztendőként az adott tárgyévben megjelenő sorozat vonatkozó kötetei alapján állítottuk össze. A minisztérium tényleges állományát pedig a Külügyi Közlöny azon számai alapján összeállításítottuk, amelyek a táblázatban megjelölt időpontokban a külügyi szolgálat személyi besztását tartalmazzák.

⁴ Lásd erre „A magyar állam költségvetése a ... számadási évre” című sorozat vonatkozó éveit, valamint az 1. sz. jegyzetben hivatkozott Entstehung und Geschichte... című tanulmány 219. lapján közölt táblázatot.

Mindezen túl van még egy igen jelentős tény, amely a harmincas években (is) meglévő üres állások meglétét valószínűsíti. A húszas évek első felében a Bethlen-kormány hosszú küzdelmet folytatott a közalkalmazottak számának visszaszorításáért. A Külügyminisztérium vezetői mereven elzárkóztak területükön a csökkentés elől. „Addig amíg külképviseleteink egész hálózata ki nem épül — írták 1922 áprilisában —, a Külügyminisztérium nincs abban a helyzetben, hogy létszámapasztásra gondolhasson és státusa részére rendszeresített állások közül az említett kivétellel akár csak egyet is feláldozhasson.” Az említett kivétel — ird és mondd — egyetlen állás leadásának kilátásba helyezése volt. Amikor azonban a népszövetségi kölcsön felvételével összefüggésben 1924 februárjában a Külügyminisztérium is rákényszerült egy radikális létszámcsökkentésre, akkor kiderült, hogy a leadott 159 állás közül összesen csupán 62 volt betöltve, tehát a leadott állások 61%-a üresen állt.⁵

Nem rendelkezünk forrásszerű bizonyítékkal arra vonatkozóan, hogy mi lehetett az üres állásokat fenntartó gyakorlatnak az oka, de feltehetőleg nem járunk messze az igazságtól, ha megkockáztatjuk, hogy az ily módon felszabaduló bértömeget a meglévő tisztségviselők jobb ellátására fordították. Az illetmények dolgában a külügyi szolgálat vezetői két tűz között voltak. A sajtóban és a képviselőházban megnyilatkozó ellenzéki közvélemény számtalanszor túlzottan magasnak találta a szolgálatban dolgozók járandóságát, azok ellenben ugyancsak számtalanszor annak elégtelenségére panaszkodtak, és felemelésére indítottak újabb és újabb rohamot. Azt kell mondanunk, hogy mindkét oldalnak megvolt a maga igazsága. Hiszen a korabeli magyar fizetési viszonyokhoz képest — amikor már irigyelt helyzetbe jutott az, aki havi 200 „fix”-szel rendelkezett, amikor a kor színvonalán való szolidan tisztességes megélhetés is csak elérhetetlen vágyalom volt széles néprétegek számára — akkor az 5000 pengős követi fizetés természetesen felháborítóan soknak tűnt. (A külföldi fizetések nagysága az adott állomáshely megélhetési viszonyaitól függött. Voltak olcsóbb és igen drága állomáshelyek is. 5000 pengős havi fizetése volt a párizsi, a római és a berlini követnek, ellenben a szomszédos országokban 3000 pengőt húztak a magyar követek, míg londoni és washingtoni kollégáiknak 7500 pengő járt. A beosztott tisztségviselők járandósága természetesen jóval szerényebb volt. A bécsi követségen — például — egy kezdő, X. fizetési osztályba sorozott fogalmazási tisztségviselőt havi 680 pengő illetett, egy ugyanilyen tisztségviselő Belgrádban 1070 pengőt élvezett. De még egy követségi altiszt is havi 270 és 460 pengő közötti összeget kapott.)⁶

⁵ K 59. 7. tétel. Létszámcsökkentési ügyek 1921–1923. 5196. sz. alatt április 23-án válaszlevél-tervezet Kállay Tibor pénzügyminiszternek. A kérdésre I. részletesebben A magyar Külügyminisztérium története a húszas évek első felében című, az I. sz. jegyzetben hivatkozott tanulmányt.

⁶ A minisztériummal kapcsolatos parlamenti kritikára leginkább az éves költségvetések letárgyalásának általános és tételes vitája nyújtott alkalmat. Lásd erre Az 1927. január 25-

Az ellenzéki közvélemény kritikája az idők múlásával még megalapozottabbá vált azért, hogy a magyar diplomácia majd két évtizeden át nem sok eredménnyel büszkélkedhetett.⁷ Az ország függetlenségét ugyan sikerrel védelmezte, de ez az erősen megcsonkított országban — amelynek az elfogadott békeszerződésben vállalnia kellett, hogy nem mond le függetlenségéről⁸ — nem tűnt túl nagy eredménynek. (Máskülönben, ha tekintetbe vesszük, hogy a komoly erőfőlényben lévő kisantant milyen nyomást fejtett ki a magyar függetlenség korlátozása érdekében — kezdve a teljes bekerítésre irányuló elgondolásokkal, folytatva az 1924. évi népszövetségi kölcsön körüli manipulációkkal stb. —, akkor nem lehet kétséges, hogy a magyar diplomácia elhárító akcióinak önmagukban is komoly jelentőségük volt. Később pedig, amikor az önállóságot a harmadik birodalom sodorta veszélybe, majd el is emésztette, akkor e diplomácia erőfeszítései ugyan valóban meddőnek bizonyultak, ám mindennek ellenére a szuverenitás megőrzéséért küzdő erők pantheonjában érdemes hely illeti meg a külügyi szolgálatot is.) Eredményesnek bizonyult a külügyi szolgálat az ellenforradalmi rendszer védelmezésében is, ezt azonban bírálói, akik maguk a rendszer liberális, demokratikus átformálására törekedtek, természetesen éppen nem fogadták elismeréssel. Végül a területi revízió ügyében — amely sem a húszas évek nagyobbik felében, sem a harmincas évek elején, egészen Gömbös Gyula kormányra kerüléséig nem hivatalos kormányprogram, nyíltan csupán a társadalmi szervezetek által szorgalmazott célkitűzés — ugyan formailag nem volt elmarasztalható, mégis az e téren elért siker lett volna az, amely a társadalom széles körei által népszerűvé, elismertté tette volna. (Az 1921-es területi nyereség — a soproni népszavazás — ugyan élénken élt a társadalom tudatában, de főleg inkább oly összefüggésben, hogy többet kellett volna visszakapni, illetve hogy a kiigazításra majd még lesz lehetőség, tehát a magyar diplomácia — egyébként kétségkívül alárendelt — jelentőségét nem honorálta a társadalom. Az első, majd főleg a második bécsi döntés alaposan megjavítja majd a Dísz tér presztízsét, ez azonban már kívül esik tanulmányunk

ére hirdetett Országgyűlés Képviselő Házának Naplója (a továbbiakban: Napló), valamint Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Képviselő Házának Naplója (a továbbiakban: Napló 1931) tárgyba vágó köteteit. A fizetésekre vonatkozó adatok az 1930. VII. 1-jei állapotot tükrözik. K 59. 7. tétel, személyzeti ügyek, általános, elvi és tömeges 1924–1935 (1929–1930) Kimutatás a külföldön állomásozó m. kir. külképviseleti hatóságokhoz tényleges szolgálattételre beosztott tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat 1930. évi július hó 1-jétől kezdve megillető illetmények egy havi összegéről. A magyar katonai elit anyagi helyzetéről, jövedelemviszonyairól Szakály Sándor tájékoztató A magyar katonai elit 1938–1945 című könyvében. Bp. 1987. 231–242.

⁷ A korabeli magyar diplomáciára átfogóan I. Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája 1919–1945. Harmadik, átdolgozott kiadás. Bp. 1988.

⁸ Az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés 73. cikke értelmében „Magyarország nem mondhat le függetlenségéről, csak a Nemzetek Szövetsége Tanácsának beleegyezésével”. Hallosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Második, átdolgozott és bővített kiadás. Bp. 1983. 109.

időhatárán.) Nem növelte a szolgálat megbecsülését a külföldi, főleg a szomszédos országokban élő magyarság sorsával való törődése sem, mert érdemben nem tudta enyhíteni a kisantant országok nyíltan asszimilációs politikája által a magyar etnikumnak okozott károkat. (Amit pedig a maga eszközeivel tett ennek érdekében, azt természetesen nem lehetett a széles nyilvánosság elé tárni. Volt bizonyos nyilvánossága az 1937–38-as magyar–kisantant tárgyalásoknak, és az ott magyar részről nagy súllyal szerepeltetett kisebbségi kérdésnek is, mindez azonban már szintén túlnyúlik jelen tanulmányunk időhatárain.)⁹

Másfelől a Külügyminisztérium vezetőit a szolgálat tagjai azzal vádolták, hogy messze nem tesznek meg mindent megfelelő ellátásuk érdekében.¹⁰ Számukra elsősorban a nemzetközi parkett viszonyai, külföldi kollégáik anyagi lehetőségei voltak leginkább szembeszökőek. Még ha figyelemmel is voltak az ország sanyarú gazdasági helyzetére, mindennapi kapcsolataik, közvetlen benyomásaik többnyire erősebben hatottak rájuk. Mivel képzettségüket, politikai iskolázottságukat partnereik többségével egyenrangúnak vagy éppen jobbnak tartották — és tegyük hozzá, hogy ezen önminősítés általában egyáltalán nem volt megalapozatlan —,¹¹ ezért is gondolhatták úgy, hogy jobb ellátást célzó igényeik korántsem méltatlanok.

⁹ „Mindenesetre tény — írja összefoglalóan a szerzőhöz intézett 1986. január 21-i kevelében Szegedy-Maszák Aladár —, hogy a Külügyminisztérium Magyarországon nem volt népszerű.”

¹⁰ A külföldön állomásozó diplomaták panaszaira l. általában Hory András: Bukaresttől Varsóig című memoárját. Bp. 1987. (A továbbiakban: Hory 1987.) A központi szolgálat ellátására pedig — nemzetközi összehasonlításban — a német diplomáciai iratok nyújtanak eligazítást. Schoen budapesti német követ 1933. XI. 13-i jelentésében — Khuen-Héderváry Párizsba kerülése kapcsán — a Külügyminisztériumban „nagyon csekélyen dotált” posztjáról ír. Mackensen pedig Apor Gábornak, a politikai osztály vezetőjének Bécsbe kerülésével foglalkozva 1934. IX. 25-én azt írja, hogy az új követ Budapesten társaságilag kissé visszavonultan élt. Ez azonban nem személyes természetével, hanem inkább a minisztériumi nagy munkamegtérheléssel és részben a Dísz téren dolgozó tisztviselők „rendkívül csekély” fizetésével függött össze. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn (a továbbiakban: PA) Politik 8 Diplomatische und konsularische Vertretungen Ungarns im Ausland und umgekehrt (a továbbiakban: PO 8 U) Band 2.

¹¹ A jól működő diplomáciai szolgálatok eredményességéhez nélkülözhetetlenül hozzátartozott a partner hálózatok belső személyi viszonyainak, az áthelyezéseknek, visszahívásoknak, előléptetéseknek stb. pontos és kellő időben történő megfigyelése. Az ilyen tárgyú jelentések a központon keresztül eljutottak az érintett állomáshelyekre és nagyon segítettek az ott dolgozó diplomaták idejekorán történő, jól hasznosítható informáltságát. A német külügyminisztérium irattárában az idők során hatalmas iratmennyiség halmozódott fel ezekből az anyagokból is, amelyek révén a két háború közötti diplomáciai élet összehasonlítható vizsgálatához nagyon sok támpontot lehet nyerni. Ezeknek az anyagoknak a forgatása arról győzi meg a kutatót, hogy a meglehetősen szigorú ítélkező német diplomaták összességében a magyar szolgálat színvonaláról kedvező bizonyítványt állítottak ki. Természetesen az iratok keletkezésénél tekintettel kell lenni oly gyakran elkerülhetetlen elfogultságokra, a tárgyilagos mérlegelést torzító rokon- és elenzenvekre. Mindezt mérlegelve is arra a következtetésre lehet jutni, hogy a korabeli magyar diplomácia munkája jobb volt, mint a térség külügyi szolgálataié, és szélesebb összehasonlításban is az átlagnál színvonalasabbnak mondható.

Ezért volt az, hogy amikor a tárca éves költségvetési vitájában az ellenzék bírálatával szembesültek, akkor gróf Károlyi Gyula külügyminiszter egyrészt arra utalt, hogy a külügyi szolgálat létszáma 1922/1923-tól nyolc esztendő alatt több mint 30%-kal csökkent, másrészt pedig a nemzetközi összehasonlítás adatait idézte. Magyarország ugyanis 1931-ben állami költségvetése 1,27%-át fordította nemzetközi kapcsolatainak fenntartására, míg ugyanekkor Bulgáriában 1,55, Görögországban 1,76, Jugoszláviában 2,8, Csehszlovákiában 1,76, Svájcban 2,1 és Lengyelországban 1,47%-ot szenteltek erre a célra.¹²

A gazdasági válság megszorító hatása nem csupán az előirányzott létszám csökkentésében, majd stagnálásában mutatkozott meg. Jóval erősebben kellett csökkenteni magának a külügyi szolgálatnak a költségvetését. A II. melléklet adatai meggyőzően dokumentálják, hogy a krízis hatása tulajdonképpen elsősorban a költségvetés visszafejlesztésében érződött: a válság mélypontján — amikor az 1932/1933. évi állami büdzsét készítették elő, a Külügyminisztérium alig kapta meg az 1929/1930. évi költségeinek a 86%-át. A mélypont a következő évre is állandósult, az előirányzat ekkor egy árnyalatnyit még tovább romlott, majd az eljövendő két esztendő javuló tendenciája is csupán olyan korrekciót eredményezett, amely révén az 1929/1930-as szintnek alig több mint 90 százalékát sikerült elérniük.¹³

A bérköltségek elemzése több szempontból is sokatmondó. Talán a legfőbb tanulság az, hogy a válság kezelésének ekkor is azt az útját választották, hogy a személyi járandóságok lefaragásával egyenlítették ki a terhek nagyobbik hányadát. A bérügyi kiadások csökkenése terén a „fejlődés” ugyan csak vontatottan bontakozott ki — érdekes módon a központi igazgatásban, vagyis a minisztériumban 1930/1931-ben az előző évhez képest még abszolút számokban mérve is növekszik a személyi járandóságok tétele —, hogy azután a visszafogás annál nyersebb és elhúzóbb legyen. Hiszen e téren a kései 1933/1934-es esztendő jelenti a mélypontot, amikor a négy esztendővel korábbi szintnek még a háromnegyedet sem éri el, majd a következő év viszonylag gyors fejlődése sem hozhatott több javulást, mint amely révén a bérköltségek terén lényegében kétszer akkora visszafejlődés mutatkozott, mint a teljes büdzsé 10 százalékos redukciója.

Érdemes az átfogó adatok mögé pillantani abból a szempontból is, hogy miképpen festettek a központi igazgatás, illetve a külföldi szolgálat bérvizonyai. A minisztériumban a személyi járandóság tételen az egész ráfordításnak mintegy egyharmados hányada képződött csupán, míg a külföldi állomáshelyek fenntartásánál lényegében fordított volt az arány. Tehát itt a személyi járandóságok kezdetben kereken kétharmados nagyságot képviselnek. A csökkentés ennek

¹² Napló XXXVI. kötet 34. Gróf Károlyi Gyula 1931. V. 8-i felszólalása.

¹³ A táblázat adatait A magyar állam költségvetése ... című sorozat kötetiből állítottuk össze.

megfelelően e téren jóval gyorsabban és drasztikusabban kezdődik, mint a minisztériumban, ellenben ez 1933/1934-re már olyan feszültséget eredményezett, hogy miközben 1934 és 1936 között még tovább folytatódik a központi igazgatási személyi járandóságok tételének nyirbálása, itt már az 1934/1935-ös évben enyhítenek valamit a helyzeten, és ez a tendencia a következő esztendőben is folytatódik.

A személyi járandóságok tételének radikális csökkentése csupán részben adódott a tisztviselők fizetésének lefaragásából. (Ismeretes módon az 1931. augusztus 24-én hivatalba lépett Károlyi Gyula-kormány első intézkedései közé tartozott, hogy augusztus 31-én elrendelte az állami, vármegyei, vasúti és állami üzemi alkalmazottak fizetésének leszállítását.) Hozzá kellett nyúlni magához a külképviseleti hálózathoz is.¹⁴

1931. december 31-i hatállyal megszűnik Magyarország berni követsége. A követet, Parcher Félixet, már december 1-én felmentették a követség vezetése alól, a berni képviselőt ellátására december 15-i hatállyal gróf Ambrózy Lajos bécsi követ kapott megbízást. (Parcher egyben Egyiptomra kiterjedő követi megbízással is rendelkezett. Az új helyzetben a döntés úgy szólt, hogy a központba visszarendelt diplomata azontúl Budapestről léssa el egyiptomi követi megbízását — ami persze elég bizarr megoldás volt.)¹⁵

Kerek egy hónappal később a stockholmi követség is osztozott a svájci misszió sorsában. A követi teendőket — csakúgy mint a norvégiai és a dániai diplomáciai képviselőket is, amelyet a stockholmi ügyvivő, Nemeskéri Kiss Sándor látott el — a hollandiai magyar követre, Török Bélára bízták. A konzuli joghatóság gyakorlását pedig egy stockholmi illetőségű tiszteletbeli főkonzulra ru-

¹⁴ A húszas évek fejlesztésének utolsó állomásként 1930. április 1-jén Buenos Aires-ben diplomáciai képviselőt létesítettek — főleg a Latin-Amerikában lévő nagyszámú kivándorolt magyarság gondozása érdekében. A követség vezetésével Nelky Jenő lett megbízva miniszterrezidensi minőségben. (A miniszterrezidensi állás sajátos átmenetet képezett az állandó ügyvivői és a követi méltóság között.) Nelky nem csupán az argentin, hanem a chilei és az uruguayi kormány mellett is akkreditáltatott. Külügyi Közlöny (a továbbiakban: KK) 1930, 28. Magyar gazdasági körök az új állomáshely létesítését megpróbálták a hazai munkanélküliség csökkentésére hasznosítani. A Pester Lloyd 1930. IV. 20-i (reggeli) számában arról cikkezett, hogy évente novembertől februárig (tehát a hazai holtszezonban) mintegy százezer munkás dolgozhatna Dél-Amerikában. A lap számítása szerint ez 150-200 millió pengővel javíthatná a magyar államháztartás mérlegét, és egyben a vásárlóerőt is növelné. A budapesti német követ az ügyet már csak azért is jelentette, mert egy ilyen nagy tömegű ingázás a német hajótársaságok számára jó üzletnek ígérkezett. Az érdekes terv azonban nem valósulhatott meg. PA Po 8 U Band 2, Schoen 1930. IV. 29-i jelentése, valamint ugyanott a santiagoói német követség 1930. XI. 27-i jelentése.

¹⁵ KK 1931, 52., 1932, 2. és 4. Parcher Félix dragomanként — azaz tolmácsként — kezdte külügyi pályafutását. Követi megbízását sem tekintette többnek mint adminisztratív ügyintézésnek. Politikailag — ahogy az egyik svájci partnere, valamint a berni német követ megalapította — nem sokat lehetett „kihozni” belőle. PA Po U Band 2, 1931. XI. 11-i jelentés.

házták.¹⁶ (A tiszteletbeli konzulátus intézménye, a tiszteletbeli konzuli, főkonzuli méltóság a korszak gyakorlatának fontos eleme volt. Olyan külföldi városokban, ahol a magyar érdekek ellátása kívánatos volt, ellenben az ügyek gyakorisága nem volt túlzottan magas, illetve gyakoriságuk ellenére sem volt mód és lehetőség konzulátus létesítésére, ott egy idegen állampolgárt bíztak meg a konzuli teendők ellátásával. Arra is volt helyenként példa, hogy a tiszteletbeli (fő)konzult munkájában a Külügyminisztérium fizetett tisztviselője segítette. A tiszteletbeli konzulátusok száma messze meghaladta a diplomáciai és konzuli hivatalok együttes számát. A válság időszakában pedig különösen gyorsan gyarapodtak. Nem ritkán egy-egy helyen — nyilván személyi okokból is — rövid életűnek bizonyultak, ám a megszűntek számát bőven meghaladta az újonnan létesítetteké. Az 1929/1930-as költségvetési év küszöbén számuk 65 volt, három esztendővel később 75 ilyen hivatal működött, az 1935/36-os év elején pedig 76.)¹⁷

Már a húszas évek gyakorlatának is jellemző vonása volt, hogy a takarékoság jegyében a megszülető diplomáciai képviseltek élére nem követeket, hanem csak állandó ügyvivőket állítottak. Így — például — 1927-ben a 22 követi poszton csupán 14 követ volt. A húszas évek utolsó időszakának konszolidált viszonyait a Külügyminisztérium vezetése arra is felhasználja, hogy az ügyvivőket követekkel cserélje fel. Az 1929/1930-as költségvetési év előtt közvetlenül már csak Athénban, Helsinkiben és Stockholmban volt állandó ügyvivő, valamint a Buenos Aires-i követség élén állt követ helyett miniszteri rezidens.

A gazdasági válság présében most megfordul ez az egészséges tendencia; követeket hívnak vissza és helyükre ügyvivőket állítanak.

Hevesy Pált 1931. december 10-én „ideiglenesen” felmentik a madridi követség vezetése — és egyben a Portugáliában való képviseltek ellátása — alól, majd 1932. január 3-án a központba rendelik. Helyére nem is állandó, hanem csupán ideiglenes ügyvivő kerül Mengele (1936-tól Marosy) Ferenc személyében. Hevesyt azonban — aki Budapesten a külügyminiszter közvetlen rendelkezése alatt hosszú éveket töltött, míg végül 1939 szeptemberében „ideiglenesen” nyugdíjazták — 1935 márciusában végleg felmentik követi megbízatása alól, az ideiglenes és állandó ügyvivők sorát ellenben csak 1939-ben váltják fel Madridban követtel.¹⁸

1931. december 31-től ismét csupán ügyvivő állt a brüsszeli követség élén. Hedry István előbb ügyvivőként, majd 1929 októberétől követként vezeti e diplomáciai képviseltek. Takarékosági okból 1931 végén felmentik, rendelkezési állományba kerül, helyét pedig ügyvivőként a párizsi követségről áthelyezett gróf Woraciczky Olivér foglalja el.

¹⁶ KK 1932, 2. és 4.

¹⁷ A Külügyi Közlönyök adatai alapján.

¹⁸ KK 1931, 55., 1932, 24., 1935, 17., 1939, 52.

1934. június 8-án Wodianer Andort felmentik a Buenos Aires-i követség vezetése alól, helyére pedig Haydin Albert főkonzul kerül. Haydin addig a Rio de Janeiro-i követséget — amely rajta kívül csupán egy irodafőtisztből és egy tiszteletdíjas alkalmazottból állt — vezette. Az argentin fővárosba történt áthelyezése egyben a brazíliai követség megszüntetését, valamint az argentinai, brazíliai, chilei, uruguayi és paraguayi magyar képviseltek összevonását, egy kézbe kerülését is jelentette. A brazil kormány — amely Argentína minden előnybe helyezésével szemben nagyon érzékeny volt — ezen annyira megsértődött, hogy budapesti követsége Belgrádba vagy Prágába való áthelyezését fontolgatta. A brazil fővárosban igen közkedvelt Haydin Albert fellépésére azonban „ideiglenesen” ettől a represszáliától eltekintett.¹⁹

Részben a válság enyhültével, részben pedig „gazdasági érdekekből” 1934. február 1-jén a berni követség ismét megnyitotta a kapuit, egyelőre csak a berni kantonra kiterjedő konzuli joghatósággal. A követség vezetését Tahy László követ látta el — Genfből, mert elsődleges feladata, tisztje a Nemzetek Szövetsége melletti magyar képviseltek irányítása volt.²⁰

Már nem csupán a restriktív nyomának eltűnését, hanem tényleges fejlesztést jelentett a moszkvai követség létesítése. Ismeretes módon a magyar-szovjet diplomáciai viszony felvételére vonatkozóan még 1924. szeptember elején történt megállapodás, a magyar fél visszalépése miatt azonban akkor a kérdés rendezése végül is elmaradt. 1933 nyarán elindult a Szovjetunió diplomáciai elismerésének újabb hulláma és ekkor a Gömbös-kormány — a törökök és az olaszok ösztönzésére —, nem minden huzavona nélkül, de a kisantantot mégis megelőzve 1934 februárjában megállapodott a kapcsolatok rendezésére. A követségek felállításának időpontját július 1-jében jelölték meg, azok azonban csak később jöttek ténylegesen létre. A budapesti szovjet követség 1935. elején kezdte meg működését. A moszkvai magyar követség irodája 1935. április 13-án nyitott kaput, az ankarai követi megbízása mellett a moszkvai diplomáciai képviseltekkel 1935. április 31-jétől megbízott Jungerth-Arnóthy Mihály ellenben csak 1935. május 7-én kap felmentést törökországi megbízatása alól, és a jelek szerint a követség érdemi munkáját 1935 őszén, vége felé kezdte el.²¹

A külföldi hálózat változása tendenciáinak áttekintése csak akkor értelmezhető helyesen, ha magának a struktúrának az egészét is felvázoljuk. 1933. május elején 22 követségen, 16 konzulátuson (értve ezen a főkonzulátusokat, konzuli osztályokat, konzuli kirendeltségeket is), valamint 73 tiszteletbeli konzulátuson

¹⁹ KK 1929, 26., 1932, 4., 45.; 1934, 38., PA Po 8 U Band 2, a Rio de Janeiro-i német követség 1934. VI. 28-i jelentése.

²⁰ KK 1934, 11.

²¹ Pritz Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932–1936. Bp. 1982. (A továbbiakban: Pritz 1982) 141–149. KK 1935, 13., 1934, 26., 1935, 21.

(értve ezen a tiszteletbeli főkonzulátusokat is) lengetett magyar lobogót a szél. A Külügyminisztérium költségvetésének képviselőházi vitáiban a Dísz tér vezetőit gyakran érte szemrehányás, éles kritika, hogy a szolgálat nem eleget foglalkozik gazdasági kérdésekkel, tevékenységében túlteng a politikai elem.²² Még ha eltekintünk a tiszteletbeli konzulátusok igen nagy számától és csupán a tényleges konzulátusokat vetjük egybe a diplomáciai képviselőkkel, akkor is látható, hogy az ilyen kritika meglehetősen egyoldalú volt. Természetesen a követségek gazdasági kapcsolatokat szervező munkájának tartalmi elemzése adna csak megnyugtató választ a felvetődött problémára — és ez önmagában további és igen szerteágazó kutatási feladatot jelent —, de a struktúra aligha mutatja a politikai elem egészségtelen túlsúlyát. Hiszen ekkor Magyarországnak az európai államok közül — bár diplomáciai képviselőkkel rendelkezett — az egész Baltikumban nem volt önálló követsége, a skandináv államok közül pedig csak Finnországban. Nem működött követség Portugáliában, Svájcban és Dániában. Az egész amerikai földrészen csupán az Egyesült Államokban, Brazíliában (1934-ig) és Argentínában létezett magyar diplomáciai misszió, az egész ázsiai földrész a magyar külpolitika szempontjából (Törökországot európai hatalomnak tekintve) egy hatalmas fehér folt, és ugyanez a helyzet lényegében Afrikával is — hiszen a Budapestről működtetett kairói követség (az egyiptomi fővárosban ekkor egyetlen magyar alkalmazott sem volt) ezen a képen aligha változtatott.

Mindezzel szemben a konzuli terület jóval gazdagabb, mozgalmasabb képet mutat. Ez a hálózat egyfelől a külföldön élő magyarságnak és az akkori világban létezett magyar gazdasági kapcsolatoknak volt a tanulságos lenyomata. A legtöbb szál Németországba vezetett, ahol a bajor fővárosban tényleges főkonzulátus működött, Hamburgban és Kölnben tiszteletbeli főkonzulátus tevékenykedett, Aachenben, Boroszlóban, Drezdában, Düsseldorfban, Frankfurt am Mainban, Hannoverben, Kasselen, Lipcsében, Magdeburgban, Mannheimben és Nürnbergben pedig tiszteletbeli konzulátus intézte az ügyeket.

²² A legélesebb támadásokat a szociáldemokrata képviselők intézték a külügyi kormányzat ellen. Lásd — például — Malasits Géza 1931. V. 8-i felszólalását. Napló XXXVI. kötet 30–31. „Jó néhány esztendeje felhívtam a t. Ház figyelmét arra, hogy diplomatáink vessék le az arany-sűjtásos ruhát, öltözzenek köznapi ruhába és törekedjenek azokban az államokban, amelyekben Magyarországot képviselik, gazdasági kapcsolatokat teremteni és ha akárhogy is, akármilyen csekély kilátással is, de mégis szívósaan annak érdekében dolgozzanak, hogy Magyarország a termékeit valahogy a külföldön elhelyezhesse. Akkori felszólalásom a Ház osztatlan tetzését nyerte meg. Ennek már jó néhány esztendeje, de ezen a téren nem történt semmi.” (31)

Gratz Gusztáv ellenben a külügyminiszter, Walko Lajos gazdasági felkészültségét méltatta 1932. V. 27-i felszólalásában. Igen szerencsés, hogy ma, „amikor tényleg a gazdasági válság tengelye körül kell mozognia majdnem minden ország külpolitikájának, egy olyan férfi vezet a magyar külpolitikát, aki a pénzügyi kérdések terén teljesen járatos, és akinek a gazdasági és kereskedelempolitikai kérdések iránt is elvitathatatlanul igen nagy érzéke van”. Napló 1931 VIII. kötet 307.

Olasz földön a konzuli hálózatból a milánói főkonzulátus emelkedett ki, de volt konzulátus Triesztben is, Fiumében pedig konzuli kirendeltség működött. Nápolyban tiszteletbeli főkonzulátus ápolta a kapcsolatokat, valamint további hat olasz városban (Bari, Firenze, Genova, Palermo, Torino és Velence) tiszteletbeli konzulátus dolgozott.

Sem Angliában, sem Franciaországban nem volt tényleges konzulátus (ellenben Cardiff, Dublin, Glasgow és Southampton, illetve Cherbourg, Le Havre, Lyon és Marseille városában — ez utóbbi két helyen főkonzulátusi ranggal — tiszteletbeli konzulok tevékenykedtek). Ugyanakkor az Egyesült Államokban és Kanadában több valóságos konzulátus is létesült, elsősorban a nagy számban kivándorolt magyarsággal való törődés érdekében. New Yorkban és Montrealban főkonzulátus, Chicagóban és Los Angelesben, illetve Winnipegben konzulátus működött, Pittsburgban pedig a clevelandi konzulátus kiküldöttje iparkodott megbirkózni az aránytalanul nagy feladattal.

Jóllehet, a dél-amerikai földrészen is igen sok kivándorolt magyar sorsának ápolása adott volna bőséges munkát, csupán a braziliai Sao Paulóban volt az egyetlen tényleges konzulátus.

A teljes külföldi hálózatról a III. melléklet nyújt áttekintést.²³

A Külügyminisztérium éves költségvetésének erőteljes megnyirbálása nem hozta magával a visszafejlesztések szokásos velejáróját, az intézményi átszervezést. A központi igazgatás részleges módosítására csak 1933 végén, illetve 1934 derekán került sor, amikor már a minisztérium költségvetése egészében emelkedett. Így az átszervezés nem a visszafogás, hanem kimondottan a továbbfejlesztés jégeit viselte magán.

1933. december 27-én Kánya Kálmán külügyminiszter rendeletet adott ki a minisztérium protokoll szolgálatának átszervezése tárgyában. Ennek az volt a lényege, hogy a protokolláris ügyek intézésére — amely addig az elnöki osztály keretében történt — önálló osztály jön létre. Az új osztály feladata lett — az összes protokoll ügyön túlmenően — a budapesti idegen missziók működésével, azok tisztviselőivel kapcsolatos problémák, az etikett és rangkérdések, a kitüntetésekkel kapcsolatos ügyintézés, diplomata útlevelek intézése, valamint a külügyminisztériumi könyvtár felügyelete.²⁴

A fél esztendővel későbbi átszervezés a minisztérium nemzetközi jogi osztályainak körét érintette. Az ezen időpontot megelőző esztendőkből a minisztériumban három ilyen osztály működött: a nemzetközi közjogi osztály; a nemzetközi magán- és büntetőjogi osztály; valamint a közigazgatási és jogsegély osztály. Az átszervezésnek — amely a legutóbb említett osztály kettéosztásával, egyes ügy-

²³ A melléklet a Külügyi Közlöny 1933. évi 6. számának 59–61. lapján közölt kimutatás alapján készült.

²⁴ KK 1933, 89.

körök átcsoportosításával e részlegek számát négyre növelte — az volt a kiváltó oka, hogy a nemzetközi szerződések megkötésénél az alakszerűségek tekintetében nem mindig érvényesült az egyöntetűség, holott az ilyen szerződéseknel a közjogi vonatkozású intézkedéseket egységesíteni lehetett. A nemzetközi közjogi osztály azonban csupán a nemzetközi közjogi vonatkozású szerződéseket intézte, és jóllehet az az egyéb szerződéseknel azoknak közjogi vonatkozásai és alakszerűségei tekintetében esetenként ugyan állást foglalt, ez azonban nem eredményezte a kívánatos egyöntetűséget.

Az átszervezés ezért a nemzetközi közjogi osztályból nemzetközi közjogi és szerződési osztályt formált. A nemzetközi magán- és büntetőjogi részlegből nemzetközi büntetőjogi és rendészeti osztály lett. A magánjogi ügyek a közigazgatási és jogsegély osztály kettéosztása révén létrejött nemzetközi magánjogi osztályba kerültek. Végül a negyedik részleg a nemzetközi közigazgatási osztály lett.²⁵

A minisztérium munkája sokat javulhatott ekkortájra a húszas évek nem kevés gondjához, gyermekbetegségéhez képest. Összehangoltabbá válhatott a minisztérium egyes részlegeinek működése, s magának a minisztériumnak általánosan elfogadottá vált más tárcák előtt a külkapcsolatok minden ágában való illetékessége, amely a húszas évek első felében, főleg elején még egyáltalán nem volt természetes állapot.²⁶ A tartalmi kérdésekben azonban — természetesen a kifejezetten külpolitikai természetű ügyeken túlmenően — a Dísz tér messzemenően tiszteletben tartotta a szaktárcák — Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Kereskedelemügyi Minisztérium, Földművelődésügyi Minisztérium, Belügyminisztérium stb. — álláspontját, feladatát pedig a koordinációban és a kialakult álláspont külföld felé való képviselésében látta.

A gazdasági válság, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok rendszerének súlyos keringési zavarai, a külpiaci értékesítés számos esetben teljesen lehetetlenné válása a külképviseletektől még az addigiaknál is jobban megkívánta a gazdasági kérdések fokozott figyelemmel kísérését, a megszerzett információknak a magyar gazdasági faktorok rendelkezésére bocsátását. Az értesülések gyors és egyszerre több helyre való eljuttathatósága érdekében elrendelték, hogy a gazdaságpolitikai jelentéseket a követségek, konzulátusok több példányban terjesszék fel.²⁷ 1932 februárjában — a földművelődésügyi miniszter kérésére — a Dísz tér felkérte a külképviseleteket, hogy figyelmük a növényeket károsító rovarok terjedési irányára, a növénybetegségek keletkezésére, az illetékes hatóság óvintézkedéseire is terjedjen ki, és adandó alkalommal a kérdéstről részletes jelentést küldjenek.²⁸ Ez is

²⁵ KK 1934, 27–29.

²⁶ Ezekre vonatkozóan l. részletesebben A magyar Külügyminisztérium története a húszas évek első felében című írást. In: Bolgár Elek Emlékkönyv Bp. 1983.

²⁷ KK 1933, 21, 63.

²⁸ KK 1932, 43.

arra vall, hogy a minisztérium feladatát egyáltalán nem értelmezte szűkkeblűen, messze nem csupán a kifejezetten külpolitikai természetű ügyekkel foglalkozott.

A magyar mezőgazdaság akut értékesítési gondjain segítendő 1933. január 1-jei hatállyal Külkereskedelmi Hivatal jött létre, amely kiépülésével párhuzamosan megkezdte külföldi kirendeltségeinek a megszervezését is. Az új intézmény létrejötté megkívánta az együttműködés szabályozását. Khuen-Héderváry Sándor 1933. december 14-i rendeletében a külképviselőket felhatalmazta, hogy az árucikkek piacairól, elhelyezési lehetőségeiről, árairól, a bel- és a külföldi cégekről; vasúti és hajózási tarifákról, áruszállítási kedvezményekről, szállítástechnikai kérdésekről; az adott ország gazdaságpolitikai intézkedéseiről; konkrét exportügyletek technikai lebonyolításáról a Külkereskedelmi Hivatallal közvetlenül levelezzenek. Más esetekben a képviselők csak a Külügyminisztérium külön felhatalmazása alapján léphettek közvetlen érintkezésbe a Külkereskedelmi Hivatallal.²⁹

A Külkereskedelmi Hivatal létrejötté nem érintette a kereskedelmi szerződések, árucsereregymények és egyéb államközi megállapodások létrejöttének addig kialakult mechanizmusát, hanem azok gyakorlati érvényesítésének előmozdítása volt a feladata. Így a hivatal külföldi kirendeltségeinek vezetői kötelesek voltak az illetékes követséget állandóan tájékoztatni, számukra szükséges információt beszerezni. Ha munkájukkal kapcsolatban az illetékes követségnek kifogása támadt, úgy azt „feltétlenül és azonnal” abba kellett hagyni, és a hivatal számára jelentést kellett küldeniük.³⁰

A minisztérium kiadott rendeletei ugyanakkor azt is mutatják, hogy a munka megszervezésén, színvonalán bőven akadt még javítanivaló.

Jóllehet ismeretes módon az elvégzett munka mennyisége és minősége, illetve a hivatalos munkaidő betartása között korántsem létezik merev összefüggés, mégis a munkaidő túlzottan liberális kezelése feltétlenül kihat a munkára. Ezért a minisztérium vezetői általában szemet hunytak az ilyen lazaságok felett, időnként azonban körözvénnyekkel, rendeletekkel iparkodtak a beosztottakat nagyobb fegyelemre szoktatni. Többszöri változás után a Külügyminisztérium munkarendje 1926-ban vált viszonylag hosszabb időre állandóvá, előírva, hogy fogalmazási tisztviselők délelőtt 10-től délután 2 óráig, a segédhivataliak 9-től 2-ig, délután pedig mindkét szakágban 5-től 7-ig dolgoznak. Arra vonatkozóan, hogy ezt az előírást tömegesen mennyire nem tartották be, legélesebben a segédhivatali tisztviselők — akik nyilván e téren is kevesebbet engedhettek meg maguknak, mint a hierarchiában jóval felettük álló fogalmazásbéliek — hanyag bejárása vet fényt. Rittchen Károly segédhivatali igazgató 1932. november 10-i körözvényében a lelkiismeretre is apellál — lehetetlen, hogy „ma, amidőn a magánéletben [ti. nem a közszolgálatban — P. P.] a nyomorúságos viszonyok leküzdése céljából már napi

²⁹ KK 1933, 90.

³⁰ A Külkereskedelmi Hivatal 55. sz. körrendelete. KK 1933, 90–91.

10 órai munkateljesítésre is át kellett térni, a Külügyminisztériumban a szabad délután igénybevétele mellett 10–2 óráig, vagyis *napi 4 órát teljesítsen valaki szolgálatot!*” (eredeti kiemelés — P. P.) — a biztosabb hatás érdekében azonban végül egyszerűen a fegyelmi úton való elbocsátást helyezi kilátásba.³¹

Érdemi változásra mégsem kerülhetett sor, mert — amint Kánya Kálmán külügyminiszter 1934. június 4-i körrendeletéből kitűnik — az egyes részlegek a naponta leadandó jelenléti íveiket nem juttatták el időben (nyilván a tetemes késések miatt) a Főigazgatási Irodába, ráadásul igen gyakran azok nem is fedték a tényleges állapotot.³² Az 1934. október 9-i marseille-i gyilkosság után az ország olyan mély külpolitikai krízisbe jutott, hogy akkor már a munkaidő teljes kihasználása is kevésnek bizonyult az összetorlódott feladatok megoldására. Ezért Hory András — aki nemrégiben foglalta el a külügyminiszter állandó helyettesének székét — október 20-án ügyeletes szolgálatot vezet be. Dél előtt 9-től 10-ig fogalmazási, délután 2-től 3-ig, valamint este 7-től 9-ig fogalmazási és segédhivatali ügyeletes szolgálatot kellett tartani.³³

1935. május 10-i hatállyal új rendelet lépett életbe, amely az ügyeleti időt csupán szombat délutánra, valamint a vasár- és ünnepnapok délelőttjére írta elő, azzal, hogy azt az egyes osztályok vezetői saját hatáskörükben szabályozzák. Az osztályvezetők jogot nyertek arra is, hogy a segédhivatali tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat a délutáni munkaidő alól esetről esetre felmentsék.³⁴

Mivel az egyes belső utasításoknak nem a jó munka nyugtázása, hanem a hiányosságok korrigálása volt a célja, ezért az ilyen körrendeletekből kibontakozó negatív képnél az általános helyzet minden bizonnyal lényegesen jobb lehetett. Mindenesetre az feltehetőleg megalapozottan állítható, hogy amikor valamit újból és újból szóvá kell tenni — például azt, hogy a jelentések nem megfelelő példányszámban készülnek, a különféle típusú jelentések szétválasztása nem történik meg —, akkor annak általánosabb érvénye volt, mint ahogy az egyedileg felrött esetekből is sokszor nyilvánvaló a szélesebb érvényű következtetés indokoltsága. 1933 februárjában, például, közlést tesz, hogy a jövőben a minisztérium osztályai, valamint a külképviselők a Külügyi Közlönyt — amennyiben az elkallódott és pótlását kérik — nem fogják ismételtlen megkapni.³⁵

A más tárcákkal, illetve az ügyfelekkel szemben használt hanggal, modorral kapcsolatban időnként még mindig voltak gondok. „Tudomásomra jutott — írja Miklós Tibor, az elnöki osztály vezetője 1932. november 28-i rendeletében —, hogy a m. kir. külképviseleti hatóságok részéről a m. kir. kormány tagjaihoz

³¹ K 59. 13. tétel. Körrendeletek 1932–1944(1932) szn.

³² K 59. 13. tétel. Körrendeletek 1932–1944(1934) 6098/1. sz.

³³ Uo. 13.311/1. sz.

³⁴ K 59. 13. tétel. Körrendeletek 1932–1944(1935) 5493/1. sz.

³⁵ KK 1933, 15.

intézett jelentések hangja és szövegezési módja gyakran nem felel meg az e tekintetben fennálló kívánalmaknak." Ezért elrendeli, hogy a külképviseleti hatóságok vezetői a jövőben nem az illető minisztériumhoz, hanem magához a miniszterhez címezzék leveleiket „és a szövegezésben úgy a hang tiszteletteljes voltára, valamint a szokásos udvariassági kitételek használatára súlyt helyezzenek." A rendelet azt is szóvá teszi — és változást sürget —, hogy a külképviseletek egyes magánfelekhez írott levelei is több ízben „lazán, szinte magánlevelezésszerűleg vannak szövegezve és nélkülözik a hivatalos kiadmányoknál elengedhetetlen, szokásos komolyságú hangot és szabatoságot”.³⁶

Két esztendővel később Hory Andrásnak azért kell rendeletet kiadnia, mert „ismételten panasz tárgyává tétetett, hogy némely m. kir. külképviseleti hatóságnál egyes irodaszakbeli tisztviselők a hivatalban eljáró felekkel szemben udvariatlan magatartást tanúsítottak”. Hory nemcsak a mindenkori messzemenő udvariasságot és előzékenységet sürgeti, de azt is megkívánja, hogy a misszióvezetők szigorúan figyeljenek, és a kifogás alá eső esetekről jelentsenek, hogy a rendelet ellen vétő tisztviselők ellen eljárhasson.³⁷

A húszas években számos esetben okozott gondot az eredményes munkához olyannyira nélkülözhetetlen feltétel, a megfelelő titoktartás megőrzése. Úgy tűnik, hogy e téren a harmincas évek első felében is számos gond akadt. A bizalmas iratok megfelelő védelme érdekében a húszas években is szorgalmazta a minisztérium vezetősége, hogy a fogalmazási kar tagjai mennél nagyobb számban tanuljanak meg gépelni, ellenben egy 1934-es rendeletből az derül ki, hogy nagy részük nem sajátította el ezt a tudást. Ezért Kánya ekkor elrendelte, hogy a VII., VIII., IX. és X. fizetési osztályba tartozó fogalmazási szakbeliek hat hónapon belül megfelelő jártasságra tegyenek szert e téren.³⁸

A titokvédelemre hozott intézkedések nem megfelelő határfokát Gömbös Gyula a minisztertanács 1933. február 24-i ülésén szóvátette, hiszen olyan problémáról volt szó, amely messze nem csupán a külügyi szolgálatot érintette. Ő viszont — felfogásának megfelelően — a képviselők ilyen informáltságát ugyanúgy kifogásolta, mint a politikusokét, hírlapírókét. A hivatali titoktartást a tisztviselői kar „különleges kötelességévé” tette, amelynek betartásáért az osztályvezetők feleltek. Az elfogadott határozat értelmében a bizalmas iratokat el kellett zárni, a titkos iratokat pedig pánccszekrényben kellett őrizni. A kérdéssel foglalkozó március 28-i rendeletében Kánya a mulasztókkal szemben „a legszigorúbb feyelmi vizsgálat” megindítását helyezte kilátásba, „súlyosabb esetekben, például hivatalos ügyiratok tartalmának a sajtóval való közlése esetén pedig a köteles-

³⁶ KK 1932, 77–78.

³⁷ KK 1934, 47.

³⁸ KK 1934, 27.

ségükről megfélekedzett tisztviselők ellen” a bűnügyi eljárás rémével igyekezett hatni.³⁹

Külügyi téren a futárszolgálatnak is — amely egyébként a minisztérium egyik szinte állandó, ismét és ismét rendeletekkel javítani igyekezett gondja volt — megvoltak a maga titokvédelmi problémái. Bár a futárok magatartását legutóbb 1930 decemberében részletesen megszábták, 1934 derekán ismét foglalkozni kellett az üggyel. Mivel az új rendelet meglehetősen egyszerű és egyben alapvető két szempontra hívta fel az érintettek figyelmét — ti. 1. „futár voltukat ne hozzák ok és szükség nélkül köztudomásra útitársaik előtt, azzal ne kérkedjenek, hanem ellenkezőleg, igyekezzenek inkognitójukat a lehetőség határain belül megőrizni”, 2. „Az útitársakkal való érintkezésben ... a legnagyobb óvatosságot tartsák szem előtt. Ismeretlen személyekhez bizalmasak ne legyenek, barátságot ne kössenek...” —, ezért feltételezhető, hogy jóval több mint „egy konkrét eset” tette a körrendelet kiadását szükségessé.⁴⁰

Jól tudjuk, hogy a gömbösi kísérlet — kudarca ellenére is — igen jelentős módosulásokat hozott a magyar társadalomban.⁴¹ Néhány személyi változás a külügyi szolgálatban kétségtelenül szintén az új kurzusnak volt a következménye, többnyire azonban az átrendezések megmaradtak a próbálkozások, a formai változások szintjén. Következőleg az 1932–1936 közötti időszak a külügyi szolgálat zárt világában korántsem hozott markáns eltolódásokat.

Így a miniszterelnök kívánságának eleget téve a 95 pontos „Nemzeti munkaterv” egy-egy példánya minden tisztviselő (tehát nemcsak a fogalmazásiak, hanem a kezelési szakbeliek) asztalára eljutott.⁴² Újabb hullámban születtek takarékosági intézkedések, köztük formálisak, nem sok sikerrel kecsegtetők. Így elrendelték a minisztériumi telefonvonalakon a magánbeszélgetések lehetőség szerinti mellőzését, elkerülhetetlen esetekben pedig annak megtérítését. A nyilvántartás céljából minden egyes készüléknél „beszélgetési jegyzéket” kellett felfektetni. Annyi engedményt azonban tettek, hogy a hívott számot nem kellett feljegyezni...⁴³

Újabb kísérlet történt a magyar társadalom régi betegsége, a protekciózás területükön jelentős kinövéseinek lenyesegetésére is. Khuen-Héderváry Sándor már 1930 őszén elrendelte, hogy a minisztérium egyes osztályai csakis az elnöki osztály előzetes hozzájárulása alapján kérhetik meg a külképviselőket egyes személyek pártfogására, támogatására. Az osztályok azonban e rendelkezést is-

³⁹ KK 1933, 19.

⁴⁰ K 59. 13. tétel. Körrendeletek 1932–1944(1934) 85/eln. res. sz

⁴¹ Gömbös Gyula belpolitikai törekvéseire I. *Kónya Sándor*: Gömbös kísérlete totális fasiszta diktatúra megteremtésére. Bp. 1968.

⁴² KK 1932, 73.

⁴³ K 59. 13. tétel. Körrendeletek 1932–1944(1932) 11.857/1. sz. Puky Endre 1932. XI. 29-i körrendelete.

méltelen figyelmen kívül hagyták, aminek az lett a következménye, hogy egyesek visszaéltek ezekkel az ajánlásokkal. 1932 októberében ezért Khuen-Héderváry az említett rendeletet megszigorította, s így az elkövetkezőkben csupán az elnöki osztály állíthatott ki pártoló leveleket, a többi részleg pedig csak abban az esetben, ha az adott kérdésben az elnöki osztály e jogát kifejezetten átruházta.⁴⁴

Gömbös Gyula csak számos kompromisszum révén jutott a miniszterelnöki székbe. Puky Endre külügyminisztersége is azon engedmények közé tartozott, amelyekre a kormányalakítási tárgyalások során Gömbös a nagybirtok és a nagytőke exponenseivel szemben kényszerült. Ellenben míg a többi tárca új birtokosa önálló, karakterisztikus egyéniség volt, addig a semmiféle diplomáciai múlttal nem rendelkező Puky esetében nem lehetett kétséges, hogy — amint azt Bethlen a budapesti francia követ előtt nem habozott kijelenteni — csupán „spanyolfal lesz”, aki mögött mások fogják a magyar diplomáciát irányítani. Bethlen azt gondolta, hogy a Külügyminisztériumban lévő emberei révén — élükön a kitűnően felkészült, „ballplatzi” múlttal, nagy tapasztalatokkal rendelkező Khuen-Héderváry Sándorral, mellesleg rokonával — ő lesz a spiritus rector, változatlanul üzheti a diplomácia mesterségét, amelyet bármennyire is szívesen művelt, az az ország nemzetközi adottságai miatt messze több volt, mint egy kedvenc szenvedély.

Ellenben Gömbös — aki az előző másfél évtizedben is viszonylag sokat foglalkozott külpolitikai kérdésekkel — szintén kézenfekvőnek látta, hogy a magyar külpolitikát maga irányítsa. „Megnyugtathatlak benneteket — mondotta baráti körben —, akárki is a külügyminiszter... a külpolitikát én magam fogom irányítani. Sem az öreg Pukynak, sem a leendő utódjának nem sok beleszólása lesz abba.”⁴⁵

Puky Endre külügyminisztersége valóban csupán néhány hónapra korlátozódott. Miután Gömbös elfogadta Kozma Miklós Kánya Kálmán berlini követre vonatkozó javaslatát, az idős diplomata pedig szintén igenlőleg nyilatkozott, a többször lemondott Puky leköszönése 1933. január 7-én elfogadtatott. Kánya azonban csak február 4-én foglalta el a külügyminiszteri széket, a közbülső időben Gömbös irányítja a Dísz téri ügyeket.

A miniszterelnök ezt az alkalmat használta fel arra, hogy egy részletes felhívásban a külügyi apparátusról kialakult véleményét, valamint elvárásait megfogalmazza. Ő is azokkal tartott, akiknek rossz véleményük volt a magyar külügyi szolgálatról, mert nem tartották elég magyarnak, mert túlzottan magasnak találták azoknak a diplomatáknak, konzuloknak a számát, akik 1918 előtt a közös

⁴⁴ K 59. 13. tétel. Kőrrendeletek 1932–1944(1932) 10.910/1. sz.

⁴⁵ Documents diplomatiques français 1932–1939. 1re Serie (1932–1935), Tome I. Paris 1964. 225., de Vienne 1932. X. 4-i jelentése. Antal István visszaemlékezései. (Kézirat.) MTA Történettudományi Intézete 64.

külgügyi szolgálatban dolgoztak, és így magukba szívták annak „schwarzgelb” vagy jobbik esetben is nemzetekfeletti atmoszféráját.

Gömbös már régen megtanulta, hogy célját megfelelő taktikával jobban elérheti, mint huszáros rohamokkal, ezért előljáróban visszautalt 1932. novemberi római útja nyomán a Külügyminisztérium és a római követség „odaadó munkásága” iránt kifejezett elismerésére, majd kifejezetten leszögezte, hogy korábban sem értett egyet a külgügyi szolgálatot a közvélemény előtt elmarasztaló kritikákkal.⁴⁶

„A kormány kívánja azt — fogalmazta meg első elvárását —, hogy minden tisztviselő és így a külgügyi státusbeli tisztviselők is az intranzigens magyar szellemnek és magyar gondolatnak legyenek szóvivői, ehhez szükséges, hogy Magyarország életkörülményeit, a magyar nép lelki és anyagi adottságát alaposan ismerjék, tanulmányozzák és állandóan figyeljék. Szükséges, hogy a jó diplomata ennek az országnak az életét, népének jellemrajzát, földrajzi és néprajzi viszonyait, gazdasági helyzetét teljes egészében ismerje és minden alkalmat, tehát a szabadságát is arra használja fel, hogy elmélyedjen ezekben a kérdésekben.” Ugyanannak a kérdésnek ily részletes körbejárása is mutatja, hogy e sorok mögött az indirekt kritika lappang, amely azután nyíltan is kibukkan. „Ebben a tekintetben — folytatja — kívánnivalót találtam nemcsak a külgügyi státuszhoz tartozó tisztviselőkkel szemben, hanem általában a központban szolgálatot teljesítőkkel szemben is, ugyanis sokszor azt vettem észre, hogy tisztviselőink az országot nem ismerik. Sőt előfordult az — itt a bíráló visszafordul a külgügyi tisztviselőkre és egyben még élesebbé válik —, hogy a külföldnek egynémely országát jobban ismerik, mint Magyarországot. Nem látták a Hortobágyot, nem ismerik a magyar hegyeket, nem ismerik a magyar Alföldet, nem ismerik az ország nevezetességeit, nem voltak Pannonhalmán, nem ismerik jó vidéki városainkat stb., és így — vonja le szigorú s egyben már az elmarasztalást is burkoltan tartalmazó következtetését — nem lehettek abban a helyzetben, hogy objektíve tudják az ország érdekeit képviselni.”⁴⁷

Második elvárása a kormány társadalmi programjával, a „Nemzeti munkaterv”-vel való azonosulást követeli meg. „Külön utakat egyes kardinális kérdésekben, de részletkérdésekben sem akceptálhatok, mert ha valahol szükséges a teljes harmónia tisztviselő és kormány között, úgy a külgügyi szolgálat involválja ezt.” Ellentétes véleménye-tapasztalata itt is felszínre bukkan: „Magam megfigyeléseimből tudnék példákat említeni ennek a felfogásnak az ellenkezőjéről”. Majd egyértelműen, katonai példával fogalmazza meg igényét: „A külgügyi szervezet egy eszköz, hasonlóan a vezérkarhoz, amely felsőbb hatóságok engedelmessé, hozzáértő végrehajtó közege, anélkül, hogy ez a szolgálalkúség vádjával volna

⁴⁶ K 59. 13. tétel. Kőrrendeletek 1932–1944(1933) 628/1–933. sz. 1933. I. 10.

⁴⁷ Uo.

illemelhető”. Végül élesen leszögezi: „Az a külügyi tisztviselő, aki nem egyeztetetheti össze felfogását a kormány intencióival, az jobban teszi, ha a szolgálatból kilép”.

Harmadik elvárása jegyében „nagy aktivitást” sürgetett — érdekes megfigyelni a sorrendet — „úgy gazdasági, mint politikai téren, valamint a magyar állampolgárok érdekeinek képviseletében”. Később a diplomaták ismét kapnak egy vágást, amikor arról szól, hogy e munkát „modorbelti merevségek” nélkül kell végezni. Magyarságra ébresztésüket még újabb és újabb összefüggésekben is szorgalmazza: „Ne szégyeljük azt, hogy magyarok vagyunk, sőt azt sem, hogy Ázsiából jöttünk, legyünk büszkék, hogy az európai sorsközösségbe ezer esztendeje bele tudtunk illeszkedni... Azok, akik külföldön élnek, sokszor abba a hibába esnek, hogy bizonyos mániáknak lesznek rabjai. Szerintem idegen miliőben fokozott mértékben kívánatos az erős magyar érzés kifejlesztése és fenntartása, ehhez tartozik a magyar nyelvnek teljes ismerete és ezen célból a magyar irodalomnak élénk ápolása, nemcsak tisztviselői részről, hanem annak családja részéről is.”

Végül a személyi kérdésekben való fegyelmezetlenséget, protekciózást teszi — változást sürgetve — szóvá. „Megfigyeltem azt is, hogyha különösen személyi dolgokról van szó, indiszkréciók követetnek el, amelyek sajnálatosak és meg nem engedhetők. Áthelyezések estében minden követ megmozgatnak, sőt idegen segítségért is folyamodnak pozíciójuk megtartása érdekében.”⁴⁸

Amikor Gömbös ezeket — az érintettek körében feltehetőleg élénk és aligha mindenben egyetértő visszhangot kiváltó — sorait papírra vetette, akkor tíz napja már megtörtént a londoni követnek, báró Rubido-Zichy Ivánnak a nyugdíjazása, aki talán a leginkább volt szálka a szemében. Rubido-Zichynek nemcsak „ballplatzi” múltja volt a bűne, de az is, hogy névjegyét koronás címer ékesítette, mert a murgai tanítófiú Gömbös az arisztokratákkal szemben általában sok ellenszenvet érzett. Rubido-Zichy Kalsbergben, a jezsuitáknál nevelkedett, s Magyarországra vonatkozó ismeretei bizonyára hagytak kívánnivalót maguk után. Ahogy a húszas évek első felében Bukarestben követi posztot betöltő diplomatáról egyik közeli munkatársa, Hory András feljegyezte, akkortájt főnöke a magyar nyelvben még annyira gyakorlatlan volt, hogy a német szót jobban és szívesebben használta, maguk a követi jelentések is Hory tollán csiszolódtak megfelelő magyar fogalmazványá. A szabadkirályválasztó, IV. Károly második visszatérési kísérletének meghiúsításában fontos szerepet vitt Gömbössel ellentétben Rubido-Zichy nyíltan legitimista érzelmű volt. Londoni működése során többször volt összetűzése a Revíziós Liga embereivel, mert bírálta, akadályozta azok nem ritkán hebrencs akcióit. Minden bizonnyal a nemzetközi összefüggéseket józanul mérlegelő diplomatának lehetett teljesen vagy legalább nagyjából rész

⁴⁸ Uo.

igaza, hazai ellenfelei viszont realizmusát a revízió ügyétől való elhatárolódásként értelmezték, és valami hasonló lehetett Gömbös véleménye is.⁴⁹

Ugyancsak 1932. december 31-én került nyugállományba egy másik közös külügyminisztériumi múlttal rendelkező diplomata, gróf Ambrózy Lajos bécsi követ is. Míg azonban a volt londoni követet 58 éves korában — tehát a nyugdíjkorhatár előtt — mentették fel, addig a 64 esztendőes bécsi követnek formailag nem lehetett oka a panaszra.⁵⁰

Londonba gróf Széchényi László került, aki addig a washingtoni követség élén állt, annak megalapításától fogva. Áthelyezése — amely szintén Gömbös műve volt — nemcsak az amerikai fővárosban okozott meglepetést, de váratlanul érte magát a követet is. Széchényi édesapja hosszú évekig az Osztrák–Magyar Monarchia berlini követe volt, ő maga azonban nem volt képzett diplomata. Washingtoni követi megbízatását annak idején főleg annak köszönhette, hogy 1908-ban nőül vette a hírneves amerikai milliomos, Cornelius Vanderbilt lányát, Gladyst. A házasság az Egyesült Államok felső köreivel hozta szoros kapcsolatba a magyar mágnást, aki a washingtoni társaság egyik kedvence lett. Német követkollégája megítélése szerint Széchényi biztos taktikával és sok ügyességgel képviselte országa érdekeit. Gyakran hiányzó politikai ismereteit, diplomáciai előképzettségének fogyatékoságát természetes rátermettséggel (amely egyébként Prittwitz

⁴⁹ KK 1932, 83. Gömbös 1931. VII. 6-án levelet intézett Bethlen István miniszterelnökhöz, amelyben a londoni követet azzal vádolta meg, hogy a királykérdésben a kormány politikájától eltérő tevékenységet folytat. Bethlen az ügyben Walko Lajos külügyminiszterhez fordul, aki VII. 20-án a követet védelmébe vette és az információ helyességét tagadta. Országos Levéltár, Külügyminisztérium. Politikai iratok (a továbbiakban: K 63.) Politikailag bizalmas levelek 1931. Apor Gábor, a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője 1932. X. 24-én rövid levelet írt a grófnak. „A miniszter rendeletére sajnálattal kell közölnöm Veled, hogy Gömbös miniszterelnök a londoni állásból való felmentésedet kívánja azon indokolással, hogy nem viseltetik bizalommal irántad.” Azt is jelzi, hogy a felmentésre január elsejével kerül sor. K 63. Politikailag bizalmas levelek 1932. Visszaemlékezéseiben Hory Rubido-Zichyrol jóval összetettebb képet rajzol és nyugdíjazását „csúnya intrika” eredményének mondja. Hory 1987, 120–122. A Rubido-Zichy körüli nagy ellenszenvre jellemző, hogy Eckhardt Tibor 1932. V. 30-i képviselőházi felszólalásában — akkor már a kisgazdapárt lobogója alatt — végletesen támadta a londoni követet. Olyannak mondotta, „akinek elmúlt tízéves működése ... jelentékeny részben a revíziós mozgalom elgáncsolására, a revíziós mozgalommal szemben kifejtett működésére koncentrálódott”. Szerinte Jan Masaryk (az elnök fia, Csehszlovákia londoni követe — P. P.) nem dolgozott annyit a revízió ellen Londonban, mint „a m. kir. kormány követe”. A gróf azoknak az embereknek a típusa, akik nem tudtak „hozzá hasonlítani a magyar nemzet lelkéhez ... Londoni követünk ma is úgy látja, mint annak idején a Ballplatz-ról általában nézték a magyar nemzetet, hogy az rebellis nemzet, hogy tulajdonképpen a magyar függetlenségi törekvések, a Kossuth Lajos jegyében folytatott öncélú magyar politika alapjában véve lázadó politika. Ők úgy tartják, hogy általában a nemzeti gondolat alig egyéb az újságírók találmányánál, akik a nemzeti gondolatot frázisként hajigálják bele a tömegbe, hogy azután a külpolitika szentélyébe beavatkozott személyek munkáját megnehezítsék”. Mindezen kemény szavakat a képviselő még azzal a szokatlan dologgal is megtoldotta, hogy a követ fizetésének 25 pengővel történő leszállítását indítványozta. Napló 1931 VIII. kötet 327–328.

⁵⁰ KK 1932, 83.

szerint sok magyarnak sajátja) tudta pótolni. Mivel a méregdrága metropolisban állásának költségeit zömmel saját vagyonából fedezte, ezért washingtoni barátai úgy vélekedtek, hogy addig maradhat állomáshelyén, ameddig kedve tartja, hogy azután újfent a magánéletbe vonuljon vissza.⁵¹

Nincsen biztos fogódzónk arra vonatkozóan, hogy Gömbös döntését mi motiválta. Mindenesetre a két háború közötti magyar diplomáciában Széchényi még így is rekordot állított fel hosszú washingtoni kiküldetésével. Ekkor már sem a magyar, sem a nemzetközi diplomáciai gyakorlat nem folytatja korábbi koroknak gyakori szokását, hogy egy-egy vezető diplomata évtizedeket töltött el külföldi állomáshelyén.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy London szintén igen drága állomáshely volt, akkor talán helyes irányban keressük az áthelyezés motívumait.

Bécsbe Nelky Jenő került, aki a monarchia közös szolgálatában a konzuli ágon dolgozott, de akit a húszas években nem tartottak „ballplatzi”-nak. A jelek szerint a Gömbös-csoporthoz tartozott, a húszas évek elején a Dísz téren osztályvezető, a kifelé többnyire rejtett politikai hírszolgálati osztálynak volt az irányítója. Bécsben azonban Nelky alig több mint egy esztendeig dolgozott, mert házasságra lépett egy szerb diplomata leányával, a frigyhez ellenben nem kapta meg a Külügyminisztérium szükséges engedélyét. Budapesten ugyanis az volt a vélemény, hogy magyar diplomata nem köthet jugoszláv nővel házasságot. A vétó irányába hatott az a tény is, hogy az illető apa az első világháború idején különösen magyarellenes álláspontot képviselt. Nelky egy ideig közvetlenül a külügyminiszter rendelkezése alatt volt, majd 1935 januárjában nyugdíjazták. A fiatal nyugdíjast Kozma Miklós később a Rádióhoz vette.⁵²

1933. február elején Kánya Kálmán került a Dísz téri palota élére. Ez általános nemzetközi érdeklődést, visszhangot, feltűnést keltett. Kifejezetten németbarát, erősen antantellenes politikusnak számított, idős kora miatt (ekkor 64 esztendő volt) már sokkal inkább a nyugdíjazását, mintsem a külügyminiszteri kinevezését találgatták. A húszas évek elején a Gömbös-csoporttal is rokonszenvezett, de magas állását mégsem ennek köszönhette elsősorban, hiszen már a húszas években Bethlen is felajánlotta neki a bársonyszéket, de ő azt akkor elhárította. Mélyszéges arisztokratizmusa személyiségéből és nem származásából eredezett. Saját magáról alkotott — megalapozottan — igen jó véleménye formálhatta nyelvét másokkal szemben szinte fékezhetetlenül csípőssé. Szarkazmusa szellemességgel, fordulatosággal is bőven ötvöződött, így nem csupán beosztottjai rettegték —

⁵¹ KK 1933, 66., PA Po 8 U Band 2, Prittwitz washingtoni német nagykövet 1932. XII. 31-i jelentése.

⁵² Országos Levéltár, Kozma Miklós iratai (a továbbiakban: K 429.) 4. csomó 1. dosszié Kozma levele 1932. X. 3-án Mecsér Andrásnak. KK 1932, 83., 1934, 5., 51., 67., 1935, 2., PA Po 8 U Band 2, Schoen 1932. XI. 25-i és Rieth (Bécs) 1934. II. 27-i jelentése.

Hory szerint titkárai nemegyszer jöttek ki könnyes szemmel dolgozószobájából —, de a Budapesten állomásozó idegen diplomatáknak sem volt könnyű partner. A szerbekkel szembeni, messze földön híres mély ellenszenvre természetesen erősen megszabta a budapesti jugoszláv követek helyzetét, de a másik két kisantant állam diplomatáiról sem vélekedett sokkal jobban. Diplomáciai művészetének magas stílusa — amely tiszta logikával felépített előadásaiiban, egyszerre széles pillantású és ugyanakkor a részletekben is precíz helyzetelemzéseiben öltött testet — nemcsak magának, de a magyar diplomáciának is elismerést szerzett. Hatásából igen sokat megmutat a budapesti német követ vele szembeni beállítódása is. Hans Georg von Mackensen, aki a legendás hírű Mackensen tábornagnak volt a fia, 1933. december elején került Budapestre. Személyisége is jól pozicionált volt, hisz egyrészt Neurath külügyminiszternek volt a veje, másrészt pedig a Wilhelmstrassén belül azon kevesekhez tartozott, akik belülről is azonosultak a náccikkal. Mindezen túl maga mögött tudhatott egy olyan nagyhatalmat, amely a Duna-medencében jelenlétét egyre nagyobb nyomatékkal tudta érvényesíteni.

Mackensen több mint jó viszonyt tudott létesíteni a magyar politikai élet vezető egyéniségeivel, így — például — Gömbössel, Darányi Kálmánnal, Kozma Miklóssal. Kányához azonban — panaszkolta Kozma Miklósnak 1936 őszén — nem tudott közelférközni. „Az az érzése, hogy Kánya őt ki nem állhatja és vele szemben mindig tartózkodó, fölényes, rideg, sőt néha már-már goromba is, ami nála már valóságos Kánya-komplexumhoz vezetett.”⁵³

1935 őszén a kormányzó Kányát a felsőház örökös tagjának nevezte ki. A híresztelésekben akkor sem szegény magyar fővárosban rögtön találgatni kezdtek a kinevezés okát, és egyesek tudni vélték, hogy miniszteri posztjáról várható visszavonulása előkészítéséről van szó. Valójában azonban Kánya nemcsak az ellenforradalmi Magyarország legformátumosabb, de egyben a leghosszabb ideig hivatalt viselő külügyminisztere volt, aki csak 1938 végén köszönt le — a sors furcsa fintoraként, vagy talán inkább a gyökeresen megváltozott körülmények miatt — a németek nyomására. Felsőházi tagsága sokkal inkább azzal függött össze, hogy a kormány tagjai többször unszolták: lépjen fel egy biztos kerületben képviselőjelöltnek. Minisztertársai közül ugyanis egyedül neki nem volt mandátuma. Kánya azonban elhárította az ilyen ösztönzéseket, mert — mint Mackensennek mondta — az a szokása, hogy csak akkor beszéljen, ha mondania kell valamit. A parlamentben azonban az ellenkező elv a mértékadó. Azonkívül is — fűzte hozzá,

⁵³ PA Po 8 U Band 2, Schoen 1932. XI. 25-i jelentése, Hory 1987, 398., K 429. 4. csomó 1. dosszié, berlini út 1932. XII. 9–13., Pritz 1982, 86–89., Hory 1987, 397., K 429. Adatgyűjtemény 1936, berlini út.

és ez még élesebb fényt vet mentalitására — lehetetlen dolognak tartaná, hogy a kezében egy söröskorsóval választóinak a barátságát keresse.⁵⁴

1933. december 31-i hatállyal a külügyminiszter addigi állandó helyettese, gróf Khuen-Héderváry Sándor a párizsi követség vezetésére kapott megbízást. A ballplatzi múlttal rendelkező diplomata távozása mögött esetleg komolyabb politikai kombinációkat kereshetnénk, annál is inkább, mert e tapasztalt főtisztviselő nem nagy kedvvel készült új helyének elfoglalására. Hiszen tisztában volt azzal, hogy egy magyar követnek Párizsban nem sok mozgástere, tennivalója lehet. Egyszerűen felesége kérésének engedett, aki már régóta szorította abba az irányba, hogy a minisztériumban nagyon kevésbé megfizetett állását követi poszttal cserélje fel.⁵⁵

Az addigi római követ, Hory András került a helyére. A németek a változást fanyalgással fogadták, mert fájlalták a számukra kipróbáltan megbízható Khuen-Héderváry távozását. A „bizonyára inkább olaszbarát” Horyval történő felcserélését „döntő veszteség”-nek minősítették. A volt római követ intranzigens nemzeti-nacionalista álláspontot képviselt, magyar államigazgatási, valamint ún. földművelésügyi szaktudósítói múlttal került 1919 márciusában a Külügyminisztériumba, külügyi népbiztosságra. Sok gondot, bosszúságot jelentett számára az a tény, hogy a Dísz téren hosszú időn át a kulcspozíciókat olyan diplomaták birtokolták, akik pályájuk elején a Monarchia külügyi szolgálatában tevékenykedtek. A jelek szerint nagy ambícióval látott munkához, jó néhány rendelettel igyekezett a szolgálat — és ezen belül is a központi igazgatás, vagyis a minisztérium — munkáját jobbá tenni. Fontos feladatokhoz jutott a marseille-i gyilkosság után kialakult mély nemzetközi elszigeteltségből való kilábalásban. Új megbízatása mégsem bizonyult hosszú életűnek, 1935. március végén a varsói követi posztra kapott megbízást. Emlékirataiban Hory úgy írja, hogy sötét intrikának esett áldozatul, magunk részéről megkockáztathatónak véljük, hogy Kánya helyére tört. Mai ismereteink birtokában aligha lehet végleges véleményt formálni, azonban az biztosnak látszik, hogy a minisztériumban sokan nem jó szemmel figyelték aprólékosan gondos rendteremtő törekvéseit.⁵⁶

⁵⁴ PA A varsói német nagykövetség iratai. Magyarország politikája, 2. kötet, Mackensen 1935. X. 20-i jelentése.

⁵⁵ PA Po 8 U Band 2, Schoen 1933. XI. 13-i jelentése. Kezdetben Gömbös Khuen-Héderváryt is el akarta távolítani a Dísz térről és az általa kedvelt, vele baráti viszonyban lévő báró Apor Gábort akarta a helyére tenni, Khuen-Héderváry azonban az új miniszterelnöknek végül is meg tudta nyerni a bizalmát. K 429. 4. csomó 1. dosszié, 1932. XII. 9–13-i berlini út. Uo. 2. dosszié, 1933. I. 8-i naplóbejegyzés.

⁵⁶ PA Po 8 U Band 2, Schoen 1933. XI. 13-i jelentése, Hory 1987. KK 1934, 5., 13., 1935, 17., 16., K 59. 13. tétel. Kőrrendeletek 1932–1944. Hory aprólékoságára jellemző, hogy a minisztérium minden egyes osztályának előszobájában egy falra erősített szekrénykét helyeztetett el a kulcsok számára, majd rendeletben szabályozta, hogy miképpen kell a szobákat bezárni. Uo. 1934. V. 4-i 5455/1. sz. rendelet.

Hory áthelyezése a személyi változások egész sorát vonta maga után. Helyét — alig több mint fél esztendő bécsi követi ténykedés után — báró Apor Gábor foglalta el, aki a diplomáciai munka irányításában már nagy tapasztalatokkal rendelkezett, lévén hogy 1928 és 1934 között a politikai osztály élén állt.

Hogy Hory számára a varsói poszt elfoglalható legyen, az ottani követet, Matuska Pétert Szófiába helyezték. Rudnay Lajos szófiái követ pedig Apor megüresedett bécsi állását foglalta el. Rudnay ugyan Gömbös egyik kedvenc diplomatája volt, így a fontos bécsi állomáshely elnyerésében nem kizárt, hogy a miniszterelnök befolyása is érvényesült. A változtatás döntő oka ellenben az volt, hogy Rudnay szeretett volna megszabadulni szófiái környezetétől, ahol felesége elhagyta, hogy — amint Mackensen csípősen megjegyzi: átmenetileg — feleségül menjen Albrecht főherceghez.⁵⁷

A vizsgált időszak minden bizonnyal legtöbb bonyodalmat jelentő követát-helyezési ügye Masirevich Szilárd Berlinből Londonba kerülése volt.

Kánya Kálmán külügyminiszteri kinevezése után egyik régi pályatársa, bizalmas barátja, Masirevich Szilárd került berlini helyére. Masirevich kitűnően képzett diplomata volt, de helyzete 1934 októbere után mégis egyre tarthatatlannabbá vált a német fővárosban. Az ügy — amelynek részletes feltárására egyik korábbi írásunkban már kísérletet tettünk — lényegében röviden abban foglalható össze, hogy a magyar külpolitika irányítói hosszú hónapokig nem tudták lemérni Hermann Göring porosz miniszterelnök 1934. október derekán Sándor jugoszláv király temetése alkalmával többször tett azon kijelentésének súlyát, mely szerint a birodalom nem támogatja a Jugoszlávia és Románia ellen irányuló magyar revíziós törekvéseket. Berlini tapogatódzásai során Masirevich lényegében áldozatává vált a német külpolitikát hivatalosan irányító Wilhelmstrasse és a német külpolitika egyes relációira — így többek között a jugoszláv ügyekre — mind nagyobb tényleges befolyást gyakorló Göring közötti rivalizálásnak, hovatovább az általa nyíltan bírált Göring bosszújának, aki 1935. májusi budapesti látogatása során Gömbösnél a követ visszahívását sürgette.

Kánya egy darabig még harcolt barátja megmentéséért, mivel azonban Neurath is úgy nyilatkozott, hogy a követtel való együttműködést nem tartja lehetségesnek, kénytelen volt engedni. Haragját egyfelől úgy juttatta kifejezésre, hogy Masirevichet csak hónapokkal később, 1935. december 10-én mentette fel berlini követi megbízatása alól, másfelől pedig — azzal a felkiáltással, hogyha már a németeknek nem volt jó az okos, jól képzett diplomata, akkor kerüljön a helyére egy

⁵⁷ KK 1928, 17., 1934, 50., 1935, 17., 16., PA Po 8 U Band 2, Mackensen 1935. III. 23-i jelentése.

színvonalatlan és diplomáciailag képzetlen személy — Sztójay Dömét küldette a helyére.⁵⁸

1935. október 16-án Széchényi Lászlót felmentették londoni követi megbízatása alól, majd saját kérésére a hónap végével nyugállományba is helyezték. Kezdetben Budapesten az volt az elgondolás, hogy Khuen-Héderváry legyen az utód, akivel legutóbb a párizsi poszton találkoztunk. Személyében Horthy, Gömbös és Kánya — tehát az ilyen kérdésekben súllyal mérlegelő három faktor — meg tudott egyezni. A csatornán ellenben mégsem kelhetett át, mert felesége elvált asszony volt, és a korabeli londoni udvari etikett az ilyesmit nem viselte el. Állítólag a budapesti angol követ is szót emelt figyelmeztetőleg. Mindenesetre tény, hogy a tervet elejtették.

Kánya ekkor Masirevichre vonatkozó javaslatát hozta szőnyegre, ám ez ellen mind a kormányzó, mind a miniszterelnök fellépett. Minden bizonnyal a magyar-német kapcsolatok miatt; nem akarták egy Berlinben lényegében nem kívánatos személlyel a nagyon fontos londoni helyet betölteni.

Ekkor a vatikáni követ, Barcza György személye merült fel, és ő később valóban el is foglalja ezt az állást. Ez időben azonban még angol nyelvtudása — állítólag — hiányos volt, ezért ez a terv is kudarcba fulladt.

A következő jelölt Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár lett, aki a walesi herceg budapesti látogatása során jó kapcsolatokra tett szert az angol trónörökössel. Jelölése ellen azonban ez alkalommal Kánya emelt vétót, mert nem tartotta lehetségesnek, hogy Sztójay kinevezése után szinte azonnal a másik legfontosabb követi poszt is egy nem hivatásos diplomatának — egy outsidernek — jusson.

Így jutottak vissza Masirevich személyéhez, akiért külügyminiszter barátja szívósan harcolt, már csak azért is, hogy hatástalanítsa annak berlini kellemetlenségeit.

Masirevich 1936 márciusában valóban Londonba került, és ez a döntés meggyőzően cáfolta azokat a híreszteléseket, hogy Kánya bukása a közeli jövőben várható. Hozzátehetjük, a híresztelésnek ez alkalommal valóban volt alapja. Alapja volt annyiban, hogy 1935 októberében az Olaszország ellen — abesszíniai agressziója miatt — várhatóan felmerülő szankciók kérdésében súlyos nézeteltérés támadt Gömbös és Kánya között. Kánya az angol érzékenységre messzemenően figyelmet fordított, ellenben a fasiszta szolidaritás jegyében Gömbös a szankciók ellen akart szavazni. A külügyminiszter ekkor — álláspontjának súlyát növelendő

⁵⁸ Pritz 1982, 203–219., KK 1935, 47., Ráday Levéltár, *Szentiványi Domokos: Csonka-Magyarország külpolitikája 1919–1944.* 145. Megjegyzendő, hogy Masirevich Gömbös utasítására tiltakozott Neurathnál Németország Jugoszláviával kapcsolatos politikája ellen. Miután a közölték nagy fokú felháborodást váltottak ki a Wilhelmsrassén, Gömbös visszakozott, a követet hazarendelték. — Ádám Magda lektori véleménye alapján.

— lemondását dobta a serpenyőbe, Horthy pedig salamoni döntést hozott: maradjon az öreg diplomata a helyén, ugyanakkor a szankciók ellen kell szavazni.

Tegyük hozzá: az október 9-i szavazáson csupán Olaszország szavazott nemmel. Albánia, Ausztria és Magyarország tartózkodott a szavazástól.⁵⁹

Így festett a diplomáciai élet Magyarországon a harmincas évek derekán.

I. melléklet

	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36
As állami közigazgatásban ténylegesen szolgálgó tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszáma	78.279	77.822	77.452	76.580	75.808	75.265	74.503
1.	100%	99,42%	98,94%	97,83%	96,84%	96,15%	95,18%
2.	100%	99,42%	99,52%	98,87%	98,99%	99,24%	98,99%
A Külügyminisztérium alkalmazottainak száma	611	591	591	589	589	590	596
3.	100%	96,73%	96,73%	96,4%	96,4%	96,56%	97,55%
4.	100%	96,73%	100%	99,66%	100%	100,17%	101,02%
5.	99,44%	89,41%	89,41%	89,11%	89,11%	89,26%	90,17%
A Külügyminisztérium tényleges állománya	nincs adat	585 (1930.X.1.)	561 (1932.II.17.)	565 (1933.V.1.)	nincs adat	485 (1934.XII.15.)	578 (1936.VIII.1.)
6.		98,98%	94,92%	95,93%		82,37%	96,98%

1. Ez a sor azt mutatja, hogy miképp változik a számsor 1929/30-hoz képest. 2. Ez a számsor azt mutatja, hogy milyen a változás iránya az *előző* évhez képest. 3. Uaz., mint az 1-nél. 4. Uaz., mint a 2-nél. 5. Ez a sor azt mutatja, hogy miképp változik a számsor 1921/22-höz képest. 6. A költségvetési adatokhoz viszonyított arány.

II. melléklet

	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36
A központi igazgatás kiadásai	3.200.040.	3.230.160	3.134.710	2.868.830	2.761.870	2.738.200	2.835.300
	100%	100,94%	97,96%	89,65%	86,31%	85,57%	88,6%
ebből bér	1.086.900	1.137.420	1.093.380	1.075.660	968.700	924.430	928.900
1.	34%	35,21%	34,88%	37,5%	35%	33,76%	32,76%
2.	100%	104,64%	100,59%	98,96%	89,12%	85,05%	85,46%
A külföldi képviselők kiadásai	7.726.430	7.736.140	7.594.990	6.522.280	6.615.730	6.830.900	7.012.100
	100%	100,13%	98,3%	84,41%	85,62%	88,41%	90,75%
ebből bér	5.120.422	4.981.250	4.791.340	3.875.010	3.654.240	3.867.620	4.003.800

⁵⁹ KK 1936, 9., PA Po U Band 2, Mackensen 1036. I. 13-i jelentése, Pritz 1982, 233–238.

	1. 66,27%	64,39%	63,09%	59,51%	55,24%	56,62%	57,1%
	2. 100%	97,28%	93,57%	75,68%	71,37%	75,53%	78,19%
Összes költség együtt	10.926.470	10.967.300	10.729.700	9.391.110	9.377.600	9.569.100	9.847.400
	100%	100,37%	98,2%	85,95%	85,82%	87,58%	90,12%
Béreköltség együtt	6.207.322	6.118.670	5.884.720	4.958.670	4.622.940	4.792.050	4.932.700
	1. 56,81%	55,8%	54,85%	52,8%	49,3%	50,08%	50,09%
	2. 100%	98,57%	94,8%	79,88%	74,48%	77,2%	79,47%

1. A béreköltség aránya a kiadásokon belül.

2. A béreköltség alakulása 1929/30-hoz viszonyítva.

III. melléklet

Ország (illetve szuverén állam)	Követség	Konzulátus	Tb. konzulátus
Németország	Berlin		Aachen Boroszló Bréma Drezda Düsseldorf Frankfurt a/M Hamburg (fő) Hannover Kassel Köln (fő) Lipcse Magdeburg Mannheim München (fő) Nürnberg
Anglia	London		Cardiff (al) (Ez idő szerint nem működik) Dublin Glasgow Southampton
Franciaország	Párizs		Cherbourg Le Havre Lyon (fő) Marseille (fő)

			Aleppo (Szíria) Bejrút
Olaszország	Róma	Milano (fő) Trieszt Fiume (konzuli ki- rendeltség)	Bari Firenze Genova Nápoly (fő) Palermo Turin (=Torino) Velece
Vatikán	Vatikán		
Amerikai Egyesült Államok	Washington	Chicago Los Angeles (konzuli kirendeltség) New York (fő) Cleveland Pittsburg (A clevelandi konzulátus kiküldöttje)	Denver (al)
Ausztria	Bécs		Graz
Csehszlovákia	Prága	Pozsony	
Románia	Bukarest	Kolozsvár (útleveélkirendeltség)	
Jugoszlávia	Belgrád	Zágráb	
Lengyelország	Varsó		Katowice Krakkó Lemberg Posen
Nemzetek Szövetsége	Genf (képviselő)		
Spanyolország	Madrid		Barcelona (fő)
Belgium	Brüsszel		Antwerpen
Finnország	Helsinki		
Törökország	Ankara	Sztambul (az ankarai követség konzuli osztálya)	
Görögország	Athén		Patrasz Szaloniki Pireusz
Bulgária	Szófia		Filippopolisz (fő) Burgasz

			Ruscuk Várna
Hollandia	Hága		Amszterdam (fő) Roermond Rotterdam (fő) Batávia (=Holland-Kelet-India)
Egyiptom	Kairó		Alexandria (fő)
Brazília	Rio de Janeiro	Sao Paulo	Porto-Alegre
Argentína	Buenos Aires		Rosario de Santa
Kanada		Montreal (fő) Winnipeg	
Svájc			Zürich (fő)
Svédország			Göteborg (fő) Stockholm (fő)
Norvégia			Oslo (Krisztiána)(fő) Bergen
Dánia			Koppenhága (fő)
Észtország			Reval (=Tallin)
Lettország			Riga
Litvánia			Kovno (=Vilniusz)
Portugália			Lisszabon Oporto
Luxemburg			Luxemburg
Málta			Valetta
Danzig			Danzig
Palesztina			Jeruzsálem (Ez idő szerint nem működik)
India			Kalkutta Madrasz
Kuba			Havanna (fő)
Mexico			Mexico (fő)
Uruguay			Montevideo (fő)
Összesen:	22	16	73

Pál Pritz:

The History of Hungarian Foreign Service in the First Half of the Thirties

The study is part of a longer comprehensive work on the history of Hungarian foreign service from 1918 to 1945. Based on a rich source-material it describes the composition and material supply of the personnel, the effect of the 1929–33 economic crisis causing a setback. It analyses the organization and professional level of the service, its role in the foreign trade connections of the country. The period 1932–36 (when Gyula Gömbös was the Prime Minister) did not bring about significant changes in the closed world of the foreign service though a number of personal changes were due to the new political line. Practically only attempts at changes and seeming transformations took place.

The study traces the causes of the personnel changes (in the leadership of the ministry and at the most important ambassadorial posts) pointing out whenever only subjective factors and cases where serious political considerations played a role. The portraits of a number of leading diplomats (Kálmán Kánya, Sándor Kluen-Héderváry, András Hory, Iván Rubido-Zichy) are contributions to the history of the mentality of the age.

II. Приц:

История венгерской дипломатической службы первой половине 30-их годов

Данная статья, которая является составной частью обзора, показывающего историю венгерской дипломатической службы 1918–1945. гг., разрабатывает историю первой половины 30-их годов с этой точки зрения. На основе использования широкого круга данных она изображает изменения в составе, материальном обеспечении аппарата, по сути дела регрессивное влияние экономического кризиса 1929–1933, гг. Статья анализирует изменения в организации работы, стиля, уровня дипломатической службы, её роль в международных экономических связях страны. Отвечая на вопрос о том, что оказывающая глубокое впечатление на общественные и политические отношения Венгрии эпоха Гембеша как отражалась в жизни дипломатической службы, автор утверждает, что хотя некоторые изменения в личном составе дипломатического корпуса несомненно являлись следствием нового курса, но эти перегруппировки не вышли за рамки попыток, формальных изменений. Таким образом эпоха между 1932–1936. гг. принесла о собой в замкнутом мире дипломатии далеко не решительные перемещения.

Статья обращает особое внимание на изменения в личном составе министерства, важнейших постов посольств, стараясь раскрыть и причины упомянутых изменений. Таким образом она отмечает, когда мы имеем дело только с влиянием субъективных моментов, и когда нащупать более глубокие политические связи. Путём обращения света на личность некоторых ведущих дипломатов — Калман Каня, Шандор Куэн-Хедервари, Иван Рубидо-Зичи — статья старается дать материалы и к истории образа мыслей эпохи.